

LA PRODUCCIÓ DE DOCUMENTALS EN GRUPS COOPERATIUS: APRENENT CREANT EN L'ERA DE LES TECNOLOGIES DE LA INFORMACIÓ I LA COMUNICACIÓ

Llorenç Andreu
Barrachina
Universitat Oberta de
Catalunya
landreub@uoc.edu

Mònica Sanz Torrent
Universitat de Barcelona
monicasanz@ub.edu

Lucía Buil Legaz
Universitat de Barcelona
lutxy.legaz@gmail.com

Guillermo Tormo Gimeno
Generalitat Valenciana
guillermotormo@gmail.com

Resum

Aquest treball es centra en descriure i explicar l'organització, orientació, desenvolupament, seguiment i avaluació d'un taller de l'assignatura Pensament i Llenguatge organitzat com a un taller audiovisual cooperatiu. En aquest taller, organitzat com a un espai de creació audiovisual, els alumnes han construït el seu propi coneixement a partir de l'elaboració en petits grups de treball cooperatiu d'un documental sobre l'adquisició típica i patològica del llenguatge. L'experiència comença amb l'especificació dels objectius instruccionals, la formació dels grups, l'assignació i l'establiment de rols, l'explicació de la tasca acadèmica, i l'explicació dels criteris d'èxit. El alumnes s'organitzen en grups d'aprenentatge cooperatiu, escullen una etapa evolutiva en el període comprés d'un any des dels 0 als 6 anys i a partir d'aquí, és el mateix grup qui es distribueix les diferents tasques i responsabilitats individuals i qui porta a terme el treball necessari per a preparar un documental sobre l'adquisició del llenguatge en el període triat. El professor, en el desenvolupament de la realització de documental anirà plantejant paulatinament cadascun dels passos a seguir en la seva elaboració. Per a guiar i orientar el treball dels grups, el professor realitza dues estratègies bàsiques: les tutories de petits grups d'aprenentatge cooperatiu en les quals orienta i realitza el seguiment del treball i de la dinàmica de treball grupal i els plenaris amb tot el grup d'alumnes on es plantegen les orientacions generals i les diferents fases del treball. Finalment, s'organitza un Festival de Cinema Documental amb tot l'alumnat del taller en el qual cada grup fa la presentació del seu documental per a tal de difondre els resultats de la seva investigació a la resta del grup-classe. En aquest festival, els alumnes s'avaluen d'uns als altres mitjançant un sistema de co-avaluació emmascarat en els premis de la crítica. L'organització del taller sobre la base del treball cooperatiu i amb la finalitat de la realització d'un documental audiovisual afavoreix tant la formació d'actituds de col·laboració i d'ajuda com l'aprofundiment teòric i l'adquisició de múltiples destreses de selecció, redacció i difusió de la informació. L'aplicació d'aquesta metodologia, per tant, aporta molts beneficis respecte a un dels gran reptes de la educació en aquest món globalitzat de la informació: formar a persones integradores socialment i amb destreses en la gestió de la informació.

Introducció

La llicenciatura en Psicologia de la Universitat de Barcelona ofereix l'assignatura troncal de Psicologia del Pensament i del Llenguatge de 9 crèdits. Aquesta assignatura s'estructura metodològicament, en tres activitats que es porten a terme de manera simultània. La primera de les activitats inclou la impartició de classes presencials en gran grup on es fa una síntesi i discussió teòrica sobre la matèria de l'assignatura. A aquesta tasca se li dediquen unes 30 hores. El segon grup són les activitats d'autoaprenentatge i treball autònom: qüestionaris, discussió d'experiments i/o redacció d'informes, participació en fòrums, elaboració de glossaris, etc. Per a l'execució d'aquestes tasques se li dediquen unes 30 hores. Finalment, la tercera activitat formativa inclou l'aplicació de tallers pràctics dirigits. Aquests tallers es bases en

classes presencials en petit grup en les quals els alumnes preparen, discuteixen i presenten (oralment i escrita) un treball de recerca (recerca de camp i/o laboratori) realitzat en grup. Els alumnes dels diferents grups de l'assignatura, en funció dels seus interessos s'integren en un o altre taller. Ha estat, concretament, en un d'aquests tallers dedicats a l'adquisició del llenguatge on nosaltres hem aplicat l'experiència que recollim en aquest treball.

Marc Teòric i Objectius.

En un món tant competitiu com l'actual, la socialització dins de l'aula a través de la interacció social amb els companys és un element de cabdal importància per a trencar moltes de les inèrcies que porta implicades l'individualisme. Amb una adequada interacció entre els alumnes dins de l'aula podem afavorir el seu desenvolupament sociocognitiu (Ovejero, 1990; Fernández i Melero, 1995; García, Traver i Candela, 2001; Pujolàs, 2004). L'aprenentatge cooperatiu parteix de la concepció que la interacció social és una font extraordinària per a generar aprenentatge.

L'aprenentatge Cooperatiu és un terme genèric usat per referir-se a un grup de procediments d'ensenyament que parteixen de l'organització de la classe en petits grups mixtos i heterogenis on els alumnes treballen conjuntament de manera coordinada per resoldre tasques acadèmiques i aprofundir en el seu propi aprenentatge. Dos autors de referència, els germans David i Roger Johnson (Johnson i Johnson, 1991), ambdós psicòlegs socials, l'han definit com aquella situació d'aprenentatge en la qual els objectius dels participants estan estretament vinculats, de tal manera que cadascun d'ells "només pot assolir els seus objectius si i només si els demés aconseguen assolir els seus". La caracterització de l'aprenentatge cooperatiu que hem seguit en la nostra pràctica docent es pot sintetitzar en els següents trets (García, Traver i Candela 2001; Traver, 2003; Traver, 2005):

- La interdependència positiva.
- Promoure la interacció cara a cara,
- Donar responsabilitat a cada estudiant del grup,
- La reflexió sobre el treball del grup.
- Desenvolupar les habilitats del grup i les relacions interpersonals.

L'aprenentatge Cooperatiu aprofita el gran potencial educatiu de la diversitat sociocultural per aprendre a generar i compartir projectes conjunts. D'aquesta forma, cobren gran importància la promoció de valors i actituds fonamentals per al comportament ètic com el respecte, la solidaritat i la tolerància. En aquest marc, l'ús del conflicte sociocognitiu i la divergència d'opinions o respostes, el diàleg, la controvèrsia i la negociació democràtica, constitueixen elements clau per a desenvolupar propostes educatives que tenen la cooperació com a base de l'aprenentatge. L'aprenentatge cooperatiu permet al mateix temps ensenyar als alumnes a cooperar mentre es donen i ofereixen ajuda treballant els continguts bàsics de les propostes educatives de qualsevol matèria.

Són diverses les investigacions educatives realitzades en aquest àmbit que subratllen la seva importància per a la formació i millora d'actituds interculturals i prosocials (Escámez i Ortega, 1993; Fernández i Melero, 1995; Aronson i Patnoe, 1997; Johnson i Johnson, 1999; Díaz Aguado, 2003; etc.). De fet, encara que en un principi les experiències sobre aprenentatge cooperatiu puguin resultar més conflictives per als alumnes, aquestes proporcionen una major atracció interpersonal entre els estudiants que les experiències individualistes. En les situacions d'aprenentatge cooperatiu és necessari el suport entre companys que en situacions de treball individual o competitiu no es generen, la qual cosa augmenta la implicació en la tasca i la motivació dels estudiants que presenten més dificultats d'aprenentatge. El treball cooperatiu ensenya estratègies i habilitats de cooperació en l'aula i amb els companys que faciliten la realització d'aprenentatges pel propi alumnat, augmentant el seu rendiment escolar i fomentant actituds de respecte, tolerància i col·laboració (García, Traver i Candela, 2001).

En les situacions escolars les relacions amb els companys poden ser estructurades de forma tal que possibiliten una interdependència positiva entre ells a través de l'aprenentatge cooperatiu (Johnson i Johnson 1999; García López ,1996). D'aquesta forma s'afavoreixen l'adquisició dels aprenentatges per part dels alumnes des de la potencialitat educativa que comporta la interacció social. Allò característic de les tècniques d'aprenentatge cooperatiu no és, contràriament a la creença tradicional respecte als tècniques de treball en grup, que els alumnes treballen junts, sinó que ho facin de forma cooperativa, és a dir, de manera que els objectius dels participants és troben vinculats de tal forma que cada un només pugui aconseguir els seus objectius si, i només si, els altres aconseguixen els propis (Ovejero, 1990).

Però si les potencialitats i els avantatges de l'aprenentatge cooperatiu són importants a nivell social i educatiu, les resistències i els obstacles que trobem en la seua posada en pràctica i desenvolupament no ho són menys. De la mateixa manera que acceptem l'heterogeneïtat cultural com a font de riquesa que facilita l'adaptació als canvis socials, som conscients que, moltes vegades, esta diversitat s'interpreta com a causa i justificació de comportaments racistes o de marginació social (Lluch i Salinas, 1995). Paral·lelament, l'aprenentatge cooperatiu troba un dels principals esculls en la consideració de la interacció social com a origen principal dels problemes de comportament en classe.

Però perquè la interacció social sigui font d'aprenentatge, en la planificació de les situacions d'ensenyament hauran de donar-se una sèrie de requisits educatius que faciliten el tractament de la diversitat del grup-classe. Condicionants que van des del plantejament i assumpció de les metes educatives, la selecció i tractament dels continguts d'aprenentatge i el disseny de les activitats, a la composició dels grups de treball.

En l'organització d'experiències de treball cooperatiu, el professor perd voluntàriament l'aura celestial que l'ha acompanyat tradicionalment i adopta una situació dialogant més propera. El docent es configura com a un mediador (Uriz, 1999). Per tant, no es constitueix com la font única i vertadera de coneixement sinó que és una font de consulta més, aporta un punt de vista però no l'únic. El professor interactua i es relaciona amb els alumnes mitjançant l'organització, coordinació i el suport a les tasques escolars. Observa i controla la dinàmica de treball dels grups i intervé directament quan observa que es posa en perill la col·laboració.

Si cohesió social és un dels gran reptes d'aquest món cada cop més multicultural i globalitzat, l'aprenentatge cooperatiu, apareix com a una eina de cabdal importància per a fomentar la interacció social i el reconeixement de les diferències interindividuais. És per açò que l'aprenentatge cooperatiu ha de ser objecte de formació educativa per als futurs i futures pedagogs i psicopedagogs perquè ells mateixos seran en un futur professionals encarregats de disposar mesures per a treballar amb persones que presentin especials necessitats educatives. A grans trets i, conjuntament amb el treball propi de la matèria d'estudi de l'assignatura, aquest és l'objectiu principal que ha guiat el present projecte d'innovació docent.

Els objectius fonamentals que ens hem plantejat per a desenvolupar el treball de l'assignatura són els següents:

- Aproximar-nos al coneixement de l'adquisició típica i patològica del llenguatge a partir de l'elaboració en treballs col·laboratius en grup d'un documental audiovisual sobre la matèria.
- Aprendre i desenvolupar sistemes de difusió dels resultats d'investigació en el món de la informació i la comunicació: El documental científic.
- Experimentar i aprendre tècniques i estratègies d'aprenentatge cooperatiu com la tècnica del grup d'investigació
- Desenvolupar habilitats de comunicació interpersonal.
- Utilitzar la tutoria com a recurs docent per a orientar els processos d'aprenentatge en petits grups de treball.

- Aprendre i desenvolupar destreses bàsiques en l'elaboració de muntatges audiovisuals.

Mètode i procés d'innovació

Els tallers pràctics es basen en classes presencials en petit grup en les quals els alumnes preparen, discuteixen i presenten (oralment i escrita) un treball de recerca (recerca de camp i/o laboratori) realitzat en grup. Els alumnes dels diferents grups de l'assignatura, en funció dels seus interessos s'integren en un o altre taller. Un d'aquests tallers, s'ha dedicat a l'adquisició del llenguatge. L'organització d'aquest treball s'ha basat en la realització en petits grups cooperatiu de recerca que han tingut que elaborar com a treball de recerca un documental audiovisual sobre l'adquisició del llenguatge en nens sense cap patologia i en nens amb Trastorn Específic del Llenguatge (TEL).

Per tal d'organitzar el treball realitzat en el taller, recollim la lògica temporal seguida en la seva implementació. A grans trets podem diferenciar tres fases centrals en el seu desenvolupament:

FASES	CARACTERITZACIÓ	SESSIONS
I. Introducció de la matèria d'estudi.	Introducció i organització del taller i formació dels grups de treball.	2 sessions
II. Realització del documental audiovisual.	1. Elecció de la temàtica a treballar, cerca i plantejament del documental. 2. Redacció del guió del documental. 3. Elaboració del documental audiovisual.	12 sessions i tutories grupals
III. Difusió i intercanvi	Presentacions dels documentals seguint el format del Festival de Cinema Documental.	6 sessions

Taula 1. Fases de l'assignatura.

Seguidament passem a descriure cadascuna d'aquestes fases:

a) Fase I: Introducció de la matèria d'estudi.

La primera fase comença amb les tasques d'introducció de la matèria, descripció del temari del taller, explicació de l'organització, de la metodologia i de l'organització del treball. D'aquesta manera, el professor dedica les primeres sessions a tasques d'introducció i organització del taller com l'especificació dels objectius instruccionals, la formació dels grups, a l'assignació i l'establiment de rols, l'explicació de la tasca acadèmica, i a l'explicació dels criteris d'èxit. En aquesta primera fase s'organitzen els grups d'aprenentatge cooperatiu, s'acorden les normes bàsiques i es donen les primeres orientacions per formar-los i posar-se a treballar.

b) Fase II: Realització del documental audiovisual.

En la nostra experiència l'alumnat treballa en grups petits que han de realitzar una planificació conjunta del projecte de treball a desenvolupar, mitjançant la investigació cooperativa i la discussió de grup. Després d'escollir una etapa evolutiva: cada grup es dedica a treballar i a aprofundir en llenguatge dels nens només en el període d'un any des dels 0 als 6 anys. A partir d'aquí, és el mateix grup qui es distribueix les diferents tasques i responsabilitats individuals i qui porta a terme el treball necessari per a preparar el documental per a la realització del qual compten amb el suport tècnic de la Unitat d'Audiovisuals de la Universitat de Barcelona. El professor, en el desenvolupament de la realització de documental anirà plantejant paulatinament cadascun dels passos a seguir en la seva elaboració. Cadascuna d'aquestes

fases són revisades i tutoritzades pel professor. Per a guiar i orientar el treball dels grups, el professor realitza dues estratègies bàsiques: les tutories de petits grups d'aprenentatge cooperatiu en les quals orienta i realitza el seguiment del progrés de treball i de la dinàmica de treball grupal i els plenaris del tot el grup d'alumnes del taller on es plantegen les orientacions generals i es plantegen les diferents fases del treball.

b) Fase III: Difusió i intercanvi.

Finalment, s'organitza un Festival de Cinema Documental amb tot l'alumnat del taller en el qual cada grup fa la presentació del seu documental per a tal de difondre els resultats de la seva investigació a la resta del grup-classe. En aquest festival, els alumnes s'avaluen d'uns als altres mitjançant un sistema de co-avaluació emmascarat en els premis de la crítica.

Imatge 1. Cartell promocional del Festival de Cinema Documental

En l'avaluació del taller es té en compte tant el treball en les diferents fases com el treball realitzat en les tutories i la qualitat del plantejament del documental. A més a més, es reserva una part essencial de l'avaluació per a valorar la dinàmica i el treball grupal.

Conclusions

Després d'haver portat a terme aquesta experiència podem dir que l'experiència ha estat amplament satisfactòria, ara bé, cal que dediquem un espai per tal de reflexionar i valorar des d'una vessant molt crítica les virtuts i les limitacions trobades.

Considerem que l'aplicació d'experiències educatives basades en l'aprenentatge cooperatiu són d'un alt grau formatiu per a l'alumnat. Pensem que la formació universitària desenvolupa l'última baula en la formació acadèmica però també personal d'una persona, pel que a ensenyament reglat es refereix. A més a més, els alumnes que cursen una carrera

universitària estan en una edat –al voltant dels 20 anys- crucial per a la configuració de la seva personalitat. És per això que, experiències en les quals l'alumnat ha de planificar una sèrie de tasques, gestionar el seu temps, repartir responsabilitats i portar-les a terme; resulten amplament formatives i enriquidores. De fet, pensem que molts dels nostres alumnes, estudiants de psicologia, en el seu futur laboral s'integraran en equips de treball multiprofessionals com EAPS, CREDA, centres d'ensenyament secundari, entre d'altres, on la col·laboració i el treball conjunt seran cabdals per a donar una resposta pedagògica adequada.

L'organització de la classe en petits grups de recerca també ha presentat molts avantatges. L'adopció dels petits grups de recerca per organitzar el treball del taller ha afavorit que els alumnes poguessin aprofundir tant de manera teòrica en els continguts psicològics com d'una manera més metodològica. És a dir, que la realització del treball de recerca els ha permès, a banda d'aprofundir en una procés psicològic, aprendre destreses, procediments propis de la investigació en psicologia. S'han introduït en una parcel·la de la psicologia com és l'adquisició del llenguatge no d'una forma purament receptiva o passiva sinó que han estat els propis agents del seu aprenentatge.

La introducció de la producció d'un documental audiovisual com a producte del treball grupal ha estat un element clarament motivador. L'alumnat s'ha implicat molt en la consecució d'aquest treball i el fet de realitzar un festival on s'han exhibit tots els documentals i on ells mateixos han avaluat als altres companys ha dotat de l'experiència d'una gran rellevància tant formativa.

En definitiva, ha estat una experiència molt satisfactòria tant pel que fa als aprenentatges purament acadèmics com respecte a les experiències personals. Vist els gran beneficis que considerem que aporta l'aplicació d'experiències de treball cooperatiu, per a propers cursos ens plantegem aplicar altres tècniques com implementar el puzzle d'Aronson per organitzar la docència dels continguts bàsics de l'assignatura. A més, aquests continguts que ja s'haurien treballat grupalment es podrien avaluar mitjançant un joc-concurs de De Vries. Però, més enllà de l'ús de diferents tècniques d'aprenentatge cooperatiu, que certament és molt formatiu i engrescador, considerem de vital importància que la nostra docència avanci cap a l'ús de nous llenguatges. El fet que la nostra societat cada cop estigui més immersa en l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació i que l'ús d'aquestes impregni les activitats quotidianes tant laborals com lúdiques de la majoria de persones i en especial, dels adolescents pràcticament ens obliga a adoptar-nos-hi. Avui en dia, mentre l'alumnat consulta milers de webs, wikis, blogs o cercadors i es relaciona mitjançant múltiples sistemes de xarxes socials on-line, la docència universitària no pot romandre en l'ús exclusiu del guix la pissarra i les transparències. No podem ser aliens a aquesta nova realitat que està canviant el rol del docent. La societat del coneixement ha generat que la informació estigui a l'abast de tothom de manera que és més difícil seleccionar quina informació és certa, seriosa i contrastada que simplement trobar informació sobre un tema. Es per això que considerem que hem d'aprofitar l'ús massiu d'aquestes eines que Internet ens brinda per treballar la creació de xarxes de persones que de manera col·laborativa treballin plegats per a la seva formació. En aquest sentit podem realitzar moltes activitats formatives basades en la cerca, creació, revisió i utilització de les eines i els recursos de la xarxa com l'elaboració de WebQuest, wikis, enllaços, fòrums, debats, etc. No es tracta de perdre de vista els objectius formatius d'una assignatura amb l'ús de les noves tecnologies, es tracta d'adaptar els objectius i continguts d'una matèria al llenguatge que parlen avui en dia els nostres adolescents, els joves nascuts en l'era de les noves tecnologies...

Bibliografia

Aronson, E. i Patnoe, S. (1997) *The Jigsaw Classroom. Building Cooperation in the Classroom*. United States: Longman (Second Edition).

- Díaz Aguado, Mª J. (2003) Educación intercultural y aprendizaje cooperativo. Madrid: Pirámide.
- Escámez, J. i Ortega, P. (1993) La enseñanza de actitudes y valores. València: NAU llibres. (3^a ed.).
- Fernández, P. i Melero, M. A. (1995) (comps). La interacción social en contextos educativos. Madrid: Siglo XXI.
- García López, R. (1996): "Técnicas de actitudes" dins García López, R. i altres, Manual de técnicas para la prevención escolar del consumo de drogas, Madrid, FAD (Fundación de Ayuda contra la Drogadicción), pp. 15-58
- García, R.; Traver, J. A. i Candela, I. (2001). Aprendizaje cooperativo: fundamentos, características y técnicas. Madrid: CCS.
- Johnson, D. W. i Johnson, R.J. (1991) Active Learning: Cooperation in the College Classroom. Interaction Book Company.
- Johnson, D. W. i Johnson, R.J. (1999). Aprender juntos y solos. Aprendizaje cooperativo, competitivo e individualista. Sao Paulo: Aique.
- Ovejero, A. (1990). El aprendizaje cooperativo. Una alternativa eficaz a la enseñanza tradicional. Barcelona: PPU.
- Pujolàs, P. (2004) Aprender juntos alumnos diferentes. Barcelona: Eumo-Octaedro.
- Sharan, Y. i Sharan, S. (1990). "Group Investigation expands cooperative learning", Educational Leadership, 47, 4, 17-21.
- Traver Martí, J. A. (2003): "Aprendizaje cooperativo y educación intercultural", en A. Sales Ciges (coord) Educació intercultural: la diversitat cultural a l'escola, Castelló, UJI Col·lecció educació, pp. 61-73.
- Traver Martí, J. A. i García López, R. (2004) La enseñanza-aprendizaje de la actitud de solidaridad en el aula: una propuesta de trabajo centrada en la aplicación de la técnica puzzle de Aronson, Revista Española de Pedagogía, 229, 419-437.
- Traver Martí, J.A. (2005). Trabajo cooperativo y aprendizaje solidario: Aplicación de la técnica puzzle de Aronson para la enseñanza y el aprendizaje de la actitud de solidaridad. TDX. Networked Digital Library of Theses and Dissertations, (URN: TDX-0729105-120500).
- Uriz Bidegáin, N. (1999). El aprendizaje cooperativo. Pamplona: Gobierno de Navarra.

Qüestions i/o consideracions per al debat

1. La docència universitària s'ha d'apropar als llenguatges i les formes d'expressió i comunicació que l'alumnat usa fóra de l'aula?
2. L'aprenentatge cooperatiu en l'era de les noves tecnologies. Com el plantejem? Com el treballem? Com el regulem?
3. L'avaluació s'ha de centrar en la retenció d'informació o en el coneixement de recursos i fonts on trobar-la?